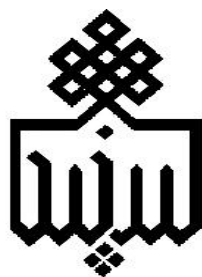

صلى الله عليه وسلم

دانشگاه بیرجند

دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی

گروه کتابداری و اطلاع‌رسانی

پایان‌نامه کارشناسی ارشد علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی

بررسی وضعیت توصیف منابع اینترنتی در آر.دی.ای. و مقایسه آن با

قواعد فهرست‌نویسی انگلوامریکن

استاد راهنما

دکتر محسن نوکاربیزی

استاد مشاور

دکتر محسن حاجی‌زین‌العابدینی

نگارش

مریم رخشانی

۱۳۹۱

تقدیر و تشکر

سپاس خدای را که سخنوران، در ستودن او بمانند و شمارندگان، شمردن نعمت‌های او ندانند و کوشندگان، حق او را گزاردن نتوانند و سلام و دورد بر محمد مصطفی و خاندان پاکش. اکنون که با الطاف لایزال الهی، مراحل تدوین این رساله به پایان رسید، بر خود لازم می‌دانم از همه بزرگوارانی که مرا در این امر یاری نمودند، تقدیر و تشکر نمایم.

نخست از استاد دلسوز و بزرگوار جناب آقای دکتر محسن نوکاریزی که زحمت راهنمایی این رساله را متقبل شدند و با حسن خلق و فروتنی، از هیچ‌گونه مساعدت و راهنمایی در جریان انتقال اینجانب از دانشگاه تربیت معلم تهران به دانشگاه بیرجند دریغ ننمودند، صمیمانه سپاسگزارم. هر چند که در مقام قدردانی، زبان قاصر و دست ناتوان است، باشد که ایزد منان به پاس گره‌گشایی از کار خلق، همواره گره‌گشای کار ایشان گردد.

از جناب آقای دکتر محسن حاجی‌زین‌العابدینی که در سمت استاد مشاور، همواره راه‌گشا و راهنمای اینجانب در اتمام و اکمال پایان‌نامه بودند، سپاسی خالصانه دارم.

از استاد ارجمند جناب آقای دکتر محمد جواد هاشم‌زاده و سرکار خانم دکتر لیلی سیفی که زحمت داوری این رساله را تقبل فرمودند، نیز تشکر می‌نمایم.

از اساتید محترم گروه کتابداری دانشگاه بیرجند، جناب آقای سید نورالله نصراللهی، جناب آقای محمد رضا کیانی و جناب آقای غلام‌حسین جهانگیر که موفقیت امروز خود را مدیون زحمات دیروز آن‌ها می‌دانم، نهایت تقدیر و تشکر را دارم.

در پایان این نوشتار و در آغاز راهی نو از پدر و مادر عزیزم که همواره پشتیبان من در همه مراحل زندگی و به ویژه در این مقطع بودند، تشکر می‌کنم. بی‌شک بدون همراهی بی‌دریغ آنان، آغاز و ادامه این راه خارج از توان من بود. برای همه آن‌هایی که نام بردم و همه آن‌هایی که توفیق نام بردنشان را نداشتم، آرزوی موفقیت و بهروزی دارم.

تقدیم به پیشگاه امام عصر و الزمان، امید دل خستگان و نور چشم همه منتظران

تقدیم به پدر عزیزم که از پای نشست تا پای کرم

و سید موی کشت تا سید روی کردم

و

تقدیم به دستان پر توان و نگاه همیشه نگران مادرم

معلمی مهربان که وجودش برایم همه مهربانست و وجودم برایش همه رنج

چکیده

پژوهش حاضر به روش مقایسه‌ای (تطبیقی)، به بررسی وضعیت توصیف منابع اینترنتی در آر.دی.ای. و مقایسه آن با قواعد فهرست‌نویسی انگلومریکن پرداخته است. هدف اصلی پژوهش این است که ضمن بررسی وضعیت توصیف منابع اینترنتی در انگلومریکن، رویکرد آر.دی.ای. را نسبت به توصیف این منابع نشان دهد.

جامعه پژوهش، ناحیه‌های توصیف فصل ۱، فصل ۹ و فصل ۱۲ آخرین ویرایش قواعد فهرست‌نویسی انگلومریکن (ویراست سال ۲۰۰۲، روزآمد شده در سال ۲۰۰۴) و عناصر توصیف فصل ۱ تا ۷ قواعد آر.دی.ای. است. اطلاعات لازم برای توصیف منابع اینترنتی بر اساس قواعد فهرست‌نویسی انگلومریکن، از طریق بررسی ناحیه‌های توصیف در فصل ۱، ۹ و ۱۲ این قواعد شناسایی شد. در ادامه قواعد ذیل عناصر توصیف در فصل ۱ تا ۷ قواعد آر.دی.ای. که مربوط به توصیف موجودیت‌های گروه اول اف.آر.بی.آر. (قواعد مربوط به ثبت ویژگی‌های اثر، برداشت، قالب و نسخه) است، بررسی و عناصر لازم برای توصیف منابع اینترنتی با استفاده از این قواعد استخراج گردید. سپس اطلاعات هر ناحیه از قواعد فهرست‌نویسی انگلومریکن در قیاس با عنصر نظیرش در قواعد آر.دی.ای. مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت.

نتایج نشان داد میزان انطباق ناحیه‌های توصیف منابع اینترنتی در انگلومریکن در مقایسه با عناصر توصیف منابع اینترنتی در آر.دی.ای.، ۵۹/۴۵ درصد است.

بررسی‌ها حاکی از این است که در مورد عنوان کامل میان قواعد فهرست‌نویسی انگلومریکن و قواعد آر.دی.ای. تفاوتی وجود ندارد.

سه عنصر نوع رسانه، نوع محمل و نوع محتوا در قواعد آر.دی.ای.، جایگزین شناسه عمومی ماده در قواعد فهرست‌نویسی انگلومریکن شده است.

در مورد شرح مسئولیت، شرح ویرایش، اندازه، محل نشر، نام ناشر، تاریخ نشر، فروست و یادداشت میان قواعد فهرست‌نویسی انگلومریکن و قواعد آر.دی.ای. تفاوت نگارشی وجود دارد.

عناصر شرایط دسترسی، محدودیت‌های دسترسی، محدودیت‌های استفاده، ملزومات سامانه، خلاصه‌سازی محتوا، زبان محتوا، اطلاعات تماس و نشانی اینترنتی عناصر جدید فهرست‌نویسی است که در قواعد آر.دی.ای. افزوده شده است.

واژه‌های کلیدی: قواعد فهرست‌نویسی، فهرست‌نویسی توصیفی، فهرست‌نویسی توصیفی منابع

اینترنتی، قواعد فهرست‌نویسی انگلومریکن، آر.دی.ای.، اف.آر.بی.آر.

فهرست مندرجات

أ	صفحه قدردانی
ب	صفحه اهدا
ج	چکیده
د	فهرست مندرجات
ح	فهرست شکل‌ها
ح	فهرست جدول‌ها
۱	فصل ۱
۲	مقدمه
۳	بیان مسأله
۵	اهمیت پژوهش
۶	اهداف پژوهش
۶	پرسش‌های پژوهش
۶	تعریف‌های عملیاتی
۸	فصل ۲
۹	مقدمه
۹	بخش اول: مبانی نظری پژوهش
۹	مروری اجمالی بر قواعد فهرست‌نویسی گذشته
۱۵	الگوی ملزومات کارکردی پیشینه‌های کتابشناختی (اف.آر.بی.آر.)
۲۵	الگوی ملزومات کارکردی داده‌های مستند (فراد)
۳۱	الگوی ملزومات کارکردی برای داده‌های موضوعی مستند (فرساد)
۳۲	استاندارد توصیف و دسترسی به منابع (آر.دی.ای.)
۳۳	استاندارد آر.دی.ای. در مقایسه با ویرایش دوم قواعد فهرست‌نویسی انگلوامریکن
۴۰	استفاده از آر.دی.ای. در پیشینه‌های مستند و کتابشناختی
۴۲	فهرست‌نویسی منابع اینترنتی: ضرورت‌ها و چالش‌ها
۴۴	بخش دوم: پیشینه عملی پژوهش
۴۴	پژوهش‌های انجام شده در حوزه الگوهای مفهومی اف.آر.بی.آر.
۵۰	پژوهش‌های انجام شده در حوزه آر.دی.ای.
۵۲	پژوهش‌های انجام شده در حوزه فهرست‌نویسی منابع اینترنتی
۵۳	استنتاج از پیشینه پژوهش
۵۴	فصل ۳

۵۵	مقدمه
۵۵	روش پژوهش
۵۶	جامعه پژوهش
۵۶	روش گردآوری اطلاعات
۵۷	روش تجزیه و تحلیل اطلاعات
۵۷	محدودیت‌های پژوهش
۵۹	فصل ۴
۶۰	مقدمه
۶۰	پاسخ به پرسش ۱
۶۰	سطوح توصیف
۶۰	منبع اخذ اطلاعات
۶۱	علائم سجاوندی
۶۱	اشتباهات
۶۱	عنوان کامل (فیلد تکرارناپذیر ۲۴۵ مارک، فیلد فرعی \$a)
۶۲	شناسه عمومی ماده (فیلد تکرارناپذیر ۲۴۵ مارک، فیلد فرعی \$h)
۶۲	عنوان موازی (فیلد تکرارناپذیر ۲۴۵ مارک، فیلد فرعی \$b و فیلد تکرارپذیر ۲۴۶)
۶۲	عنوان فرعی (فیلد تکرارناپذیر ۲۴۵ مارک، فیلد فرعی \$b و فیلد تکرارپذیر ۲۴۶)
۶۴	شرح ویرایش (فیلد تکرارناپذیر ۲۵۰ مارک)
۶۵	نوع و اندازه منبع (فیلد تکرارناپذیر ۲۵۶ مارک)
۶۶	محل نشر (فیلد تکرارناپذیر ۲۶۰ مارک، فیلد فرعی \$a)
۶۷	نام ناشر (فیلد تکرارناپذیر ۲۶۰ مارک، فیلد فرعی \$b)
۶۷	تاریخ نشر (فیلد تکرارناپذیر ۲۶۰ مارک، فیلد فرعی \$c)
۶۸	فروست (فیلد تکرارپذیر ۴XX مارک)
۶۹	یادداشت‌ها (فیلد تکرارپذیر ۵XX مارک)
۷۴	نشانی اینترنتی
۷۵	پاسخ به پرسش ۲
۷۵	سطوح توصیف
۷۵	منبع اخذ اطلاعات
۷۵	علائم سجاوندی
۷۶	اشتباهات
۷۶	عنوان کامل (فیلد تکرارناپذیر ۲۴۵ مارک، فیلد فرعی \$a)
۷۶	عنوان موازی (فیلد تکرارناپذیر ۲۴۵ مارک، فیلد فرعی \$b و فیلد تکرارپذیر ۲۴۶)

۷۷	عنوان فرعی (فیلد تکرارناپذیر ۲۴۵ مارک، فیلد فرعی b\$ و فیلد تکرارپذیر ۲۴۶)
۷۷	شرح مسؤولیت (فیلد تکرارناپذیر ۲۴۵ مارک، فیلد فرعی c\$)
۷۸	شرح ویرایش (فیلد تکرارناپذیر ۲۵۰ مارک)
۷۹	اندازه (فیلد تکرارناپذیر ۳۰۰ مارک)
۷۹	محل نشر (فیلد تکرارناپذیر ۲۶۰ مارک، فیلد فرعی a\$)
۸۰	نام ناشر (فیلد تکرارناپذیر ۲۶۰ مارک، فیلد فرعی b\$)
۸۱	تاریخ نشر (فیلد تکرارناپذیر ۲۶۰ مارک، فیلد فرعی c\$)
۸۲	فروست (فیلد تکرارپذیر ۴XX مارک)
۸۳	شیوه انتشار
۸۳	فاصله روزآمدسازی
۸۳	یادداشت (فیلد تکرارپذیر ۵XX مارک)
۸۵	نوع رسانه (فیلد ۳۳۷ مارک)
۸۷	نوع محمل (فیلد ۳۳۸ مارک)
۸۸	نوع محتوا (فیلد ۳۳۶ مارک)
۹۰	ملزومات سامانه (فیلد تکرارپذیر ۵۳۸ مارک)
۹۰	خلاصه‌سازی محتوا
۹۰	زبان محتوا
۹۱	شرایط دسترسی
۹۱	اطلاعات تماس
۹۱	محدودیت‌های دسترسی
۹۲	محدودیت‌های استفاده
۹۲	نشانی اینترنتی (فیلد تکرارپذیر ۸۵۶ مارک)
۹۲	برچسب‌ها و فیلدهای کنترل مارک
۹۳	پاسخ به پرسش ۳
۹۵	سطوح توصیف
۹۵	منبع اخذ اطلاعات
۹۵	علایم سجاوندی
۹۵	اشتباهات
۹۶	عنوان کامل
۹۶	عنوان موازی
۹۶	عنوان فرعی
۹۷	شرح مسؤولیت

۹۹	شرح ویرایش
۹۹	اندازه
۱۰۰	محل نشر
۱۰۱	نام ناشر
۱۰۲	تاریخ نشر
۱۰۳	فروست
۱۰۴	شیوه انتشار
۱۰۴	فاصله روزآمدسازی
۱۰۴	یادداشت
۱۰۵	نوع رسانه، نوع محمل و نوع محتوا جایگزین شناسه عمومی ماده
۱۰۵	ملزومات سامانه
۱۰۵	خلاصه‌سازی محتوا
۱۰۶	زبان محتوا
۱۰۶	شرایط دسترسی
۱۰۶	اطلاعات تماس
۱۰۶	محدودیت‌های دسترسی
۱۰۶	محدودیت‌های استفاده
۱۰۷	نشانی اینترنتی
۱۰۷	جمع‌بندی یافته‌ها
۱۰۸	فصل ۵
۱۰۹	مقدمه
۱۰۹	خلاصه پژوهش
۱۱۰	پرسش اول پژوهش
۱۱۲	پرسش دوم پژوهش
۱۱۵	پرسش سوم پژوهش
۱۱۷	نتیجه‌گیری کلی
۱۱۹	پیشنهاد‌های پژوهش
۱۲۰	فهرست منابع
۱۲۹	چکیده انگلیسی

فهرست شکل‌ها

- شکل ۱-۲. تاریخچه تحولات فهرست‌نویسی از قرن نوزدهم به بعد ۱۴
- شکل ۲-۲. موجودیت‌های گروه اول اف.آر.بی.آر. ۱۷
- شکل ۳-۲. موجودیت‌های گروه اول و رابطه‌های اولیه آن‌ها ۱۸
- شکل ۴-۲. رابطه بین موجودیت‌های گروه اول و دوم ۲۰
- شکل ۵-۲. رابطه موضوعی اف.آر.بی.آر. ۲۱
- شکل ۶-۲. موجودیت‌های الگوی اف.آر.بی.آر. ۲۲
- شکل ۷-۲. مبنای اصلی و ساده الگوی مفهومی داده‌های مستند فراد ۲۷
- شکل ۸-۲. الگوی رابطه موجودیت فراد ۲۹
- شکل ۹-۲. الگوی مفهومی فرساد ۳۱

فهرست جدول‌ها

- جدول ۱-۲. ساختار ویرایش قواعد فهرست‌نویسی انگلوامریکن ۳۴
- جدول ۲-۲. ساختار استاندارد آر.دی.ای. ۳۵
- جدول ۳-۲. مقایسه آر.دی.ای. و قواعد فهرست‌نویسی انگلوامریکن از نظر ساختار ۳۸
- جدول ۴-۲. مقایسه آر.دی.ای. و قواعد فهرست‌نویسی انگلوامریکن از نظر اصطلاحات و مفاهیم ۳۹
- جدول ۵-۲. استفاده از آر.دی.ای. در پیشینه‌های مستند و کتابشناختی ۴۱
- جدول ۱-۴. جدول تطبیقی ناحیه‌های توصیف منابع اینترنتی در انگلوامریکن در مقایسه با عناصر توصیف منابع اینترنتی در آر.دی.ای. ۹۳
- جدول ۱-۵. فهرست‌برگه توصیفی منابع اینترنتی بر اساس قواعد فهرست‌نویسی انگلوامریکن ۱۱۱
- جدول ۲-۵. فهرست‌برگه توصیفی منابع اینترنتی بر اساس قواعد آر.دی.ای. ۱۱۴

فصل ۱

معرفی پژوهش

مقدمه

تولید و مصرف اطلاعات از وجوه بارز زندگی اجتماعی است. فعالیت‌های انسان در طول زمان به تولید و مصرف اطلاعات وابسته است. چنان‌چه تولید و مصرف اطلاعات را دو فعالیت اجتماعی بدانیم، ضروری است به این نکته توجه کنیم که آن‌ها چرخه‌ای رو به گسترش را در طول زمان شکل می‌دهند. این چرخه در طول تاریخ تمدن یک سیر تکاملی را طی کرده است؛ از سویی، تولید اطلاعات افزون‌تر، متنوع‌تر، گروهی‌تر، سریع‌تر و نظام‌مندتر شده و از سوی دیگر، مصرف اطلاعات به موازات افزایش فعالیت‌های بشری افزون‌تر، حیاتی‌تر، اجتماعی‌تر و در عین حال، حتی شخصی‌تر گردیده است. به بیان دیگر، امروز هم جامعه و هم فرد انسان‌ها، در مقایسه با جامعه و انسان دیروز، بیش‌تر به اطلاعات وابسته‌اند. نکته مهم آن‌که، دو فعالیت «تولید» و «مصرف» اطلاعات به فعالیت سومی وابسته است که به تدریج و به موازات توسعه آن دو فعالیت، بر اهمیتش افزوده شده است. «سازماندهی اطلاعات» فعالیتی است که به شکل جدی بر کمیت و کیفیت چرخه تولید و مصرف اطلاعات تأثیر می‌گذارد و پیشینه کتابشناختی^۱ ابزار اصلی سازماندهی، توصیف، پردازش و بازیابی اطلاعات است (فتاحی، ۱۳۸۶).

پیشینه کتابشناختی، نامی است که سال‌ها برای توصیف بسته‌های اطلاعاتی ملموس (مانند کتاب)، تصاویر متحرک، نوار صوتی، فایل‌های رایانه‌ای و مانند آن به کار برده شده است. پیشینه کتابشناختی بازنمونی از ویژگی‌های بسته اطلاعاتی و شامل داده‌های توصیفی و نقاط بازیابی است (تیلور^۲، ۱۳۸۱). داده‌های موجود در پیشینه کتابشناختی، در طول زمان سیر تکاملی را پیموده است و اصول و قواعد لازم برای آن، توسط متخصصان و بر اساس نیازهای جامعه تدوین شده است. رویکرد تدوین‌کنندگان این اصول و قواعد به طور تلویحی بر سازماندهی مطلوب مبتنی است؛ یعنی، وضعیت مطلوب آن است که منابع اطلاعاتی به شیوه‌ای سازماندهی شوند که کاربران با حداقل اطلاعات بتوانند به آن‌چه نیاز دارند، به سرعت و سهولت از میان انبوه منابع موجود دست یابند (فتاحی، ۱۳۸۶).

1. Bibliographical record
2. Taylor

از سال ۱۹۶۷، فهرست‌نویسی توصیفی منابع در بسیاری از کشورها بر اساس قواعد فهرست‌نویسی انگلوامریکن^۱ صورت گرفته است. با توجه به تغییرات سریع در فناوری فهرست‌های رایانه‌ای و تأثیر محیط الکترونیکی جدید بر آن‌ها و در نتیجه نیاز به تجدیدنظر در قواعد فهرست‌نویسی انگلوامریکن، ۴ کشور متولی آن یعنی امریکا، استرالیا، انگلستان و کانادا در سال ۱۹۹۷ در کنفرانس بین‌المللی اصول انگلوامریکن و آینده آن به این مبحث پرداختند و قرار شد متن جدیدی بر اساس تغییرات پیشنهادی منتشر شود (فتاحی و طاهری، ۱۳۸۷). نتیجه این مذاکرات به ایجاد قواعد فهرست‌نویسی جدیدی به نام استاندارد توصیف و دسترسی به منابع (آر.دی.ای.)^۲ انجامید.

در حال حاضر با توجه به حجم روزافزون منابع اطلاعاتی سودمند در اینترنت و اهمیت بازیافت مؤثر این منابع، بحث کارآمدی روش‌های سازماندهی اطلاعات در این محیط از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است. در این پژوهش، وضعیت توصیف منابع اینترنتی در آر.دی.ای. در مقایسه با وضعیت توصیف این منابع در قواعد فهرست‌نویسی انگلوامریکن بررسی خواهد شد.

بیان مسأله

پیشینه‌ها مبنای اصلی ذخیره و بازیابی در هر پایگاه اطلاعاتی به شمار می‌روند. در پیشینه‌های یک پایگاه کتابشناختی (نظیر فهرست رایانه‌ای یا پایگاه کتاب‌های ناشران و کتابفروشان)، عناصر داده‌ای گوناگونی بر اساس نیاز و مطابق با استانداردهای مربوط ذخیره می‌شود (فتاحی و ارسطوپور، ۱۳۸۶).

در استانداردها و قواعد فهرست‌نویسی، کلیه ابعاد توصیف یک اثر به طور مفصل تعیین شده است. این قواعد، دستورالعمل‌های ثابتی^۳ را برای توصیف اثر در دست فهرست‌نویسی، پیش روی فهرست‌نویسان قرار می‌دهد. استفاده از قواعد انگلوامریکن و فهرست‌نویسی ماشین‌خوان (مارک)^۴ در سطح جهان، مبادله پیشینه‌های کتابشناختی را آسان کرده و اندیشه جهانی کنترل کتابشناختی^۵ را ایجاد نموده است. بی‌شک از زمان ایجاد مارک توسط کتابخانه کنگره^۶، فهرست‌نویسی به سوی تحولات اساسی در حرکت است (کریتیکو^۷، ۲۰۰۶).

افزایش منابع الکترونیک و ظهور وب جهان‌گستر، ماهیت و دامنه مجموعه کتابخانه را تغییر داده است. هم‌اکنون کتابخانه‌ها تعداد زیادی از منابع الکترونیکی را در خود جای داده‌اند. فهرست‌نویسان برای سازماندهی این منابع، مجبور بودند از ویرایش دوم قواعد فهرست‌نویسی انگلوامریکن که تا حد

---

1. Anglo American Cataloging Rules (AACR)
 2. Resource Description and Access (RDA)
 3. Rigid directions
 4. Machine Readable Cataloging (MARC)
 5. Bibliographic Control
 6. Library of Congress
 7. Kritikou

زیادی قدیمی شده بود، استفاده کنند (کوئل و هیلمن^۱، ۲۰۰۷). یکی از دلایل احساس نیاز پیشگامان فهرستنویسی^۲ به ایجاد قواعد فهرستنویسی جدید، نامناسب بودن ویرایش دوم قواعد انگلوامریکن برای انواع منابع جدید بود (الیور^۳، ۱۳۹۰).

یی^۴ معتقد است امروزه بسیاری از فهرست‌های کتابخانه و نظام‌های بازیابی اطلاعات، تمامی کارکردهای فهرست را که بیش از یک قرن پیش توسط کاتر^۵ و در دهه پیش توسط لوبتسکی^۶ مطرح شده بود، پشتیبانی نمی‌کنند (نقل در سالابا و ژانگ^۷، ۱۳۸۹). در فهرست‌های کنونی بیشتر به توصیف ویژگی‌های ظاهری کتاب یا مدرک در دست فهرستنویسی به منزله یک شی مادی تأکید شده است. در حالی که بیشتر کاربران به آگاهی از محتوای آثار و کشف جایگاه آن‌ها در میان آثار مشابه و مرتبط تمایل دارند. قواعد فهرستنویسی انگلوامریکن سازوکارهایی محدود - از جمله عنوان قراردادی، یادداشت‌ها و شناسه‌های افزوده - را برای این منظور، آن هم به شکلی کلی، در نظر گرفته است. به بیان دیگر، قواعد و استانداردهای موجود (قواعد انگلوامریکن، استاندارد بین‌المللی توصیف کتابشناختی^۸ و قالب مارک) ساختاری مسطح^۹ را برای پیشینه‌های کتابشناختی پیشنهاد می‌کنند. بر این اساس، جایگاه هر اثر و ارتباط آن با آثار مشابه در جهان کتابشناختی، به روشنی بیان نشده و فهرست‌های موجود تصویر درستی را از ارتباط میان آثار و وضعیت آن‌ها برای کاربران ارائه نمی‌دهند (فتاحی، ۱۳۸۶). در تلاش برای رفع این مشکلات، در سال ۱۹۹۰، گروه مطالعاتی ایفلا^{۱۰} فعالیت خود را در حوزه شناسایی ملزومات پیشینه کتابشناختی آغاز کرد. پژوهش این گروه مدت هفت سال به طول انجامید و سرانجام حاصل این پژوهش، در سال ۱۹۹۷ تحت عنوان الگوی ملزومات کارکردی پیشینه‌های کتابشناختی (اف.آر.بی.آر.)^{۱۱} ارائه شد. مزیت توجه به الگوی اف.آر.بی.آر. تنها ایجاد ساختار سلسله مراتبی برای انواع موجودیت‌های کتابشناختی نیست، بلکه تبیین دقیق روابط حاکم بر موجودیت‌های کتابشناختی است که در نهایت به فهرست رایانه‌ای این امکان را می‌دهد تا ساختار مسطح خود را به ساختاری چند لایه تبدیل کند و به تدریج به ساختار فرامتنی وب نزدیک‌تر شود (فتاحی و ارسطوپور، ۱۳۸۶).

با مطالعات ایفلا در زمینه اف.آر.بی.آر.، نیاز به تغییر قواعد فهرستنویسی انگلوامریکن بیش از پیش احساس شد. در نتیجه کمیته مشترک بازنگری در قواعد فهرستنویسی انگلوامریکن^{۱۲} از ایجاد

-
1. Coyle & Hillman
  2. Cataloging Leader
  3. Oliver
  4. Yee
  5. Cutter
  6. Lubetzky
  7. Salaba & Zhang
  8. International standard bibliographic description (ISBD)
  9. Flat structure
  10. IFLA (International Federation of Library Association and Institutions)
  11. Functional Requirements For Bibliographic Records (FRBR)
  12. Joint Steering Committee for Revision of AACR

ویرایش سوم این قواعد صرف نظر کرد و استاندارد آر.دی.ای. را جایگزین آن نمود (دانش، افشار، و نوری، ۱۳۸۹).

اهمیت تحولات اخیر فهرست‌نویسی منجر به شکل‌گیری پژوهش‌های متعددی در این حوزه شده است که برخی از آن‌ها در زمینه پیاده‌سازی الگوی اف.آر.بی.آر. در محیط کتابخانه‌ها و فهرست‌های رایانه‌ای است (بتو^۱، ۲۰۰۸؛ و حاجی‌زین‌العابدینی، ۱۳۸۹). در برخی، موضوع فهرست‌نویسی منابع بر اساس قواعد آر.دی.ای. مورد بررسی قرار گرفته است (مرادی، ۱۳۸۹؛ و پازوکی، ۱۳۹۱). عده‌ای از پژوهشگران نیز به فهرست‌نویسی منابع اینترنتی و بررسی عناصر لازم برای تهیه فهرست‌برگه این منابع پرداخته‌اند (لاندرگرن و سیمپسون^۲، ۱۹۹۹؛ و حاجی‌زین‌العابدینی، ۱۳۸۱).

فهرست‌نویسی منابع اینترنتی با توجه به روند رو به رشد این منابع از اهمیتی روزافزون برخوردار شده است. فقدان سازماندهی این منابع از یک‌سو و تحولات اخیر فهرست‌نویسی از سوی دیگر بر اهمیت مطالعه پیرامون وضعیت توصیف منابع اینترنتی در قواعد فهرست‌نویسی افزوده است. جهت سازماندهی مطلوب منابع اینترنتی لازم است بدانیم وضعیت توصیف منابع اینترنتی در قواعد فهرست‌نویسی انگلومریکن چگونه است؟ توصیف منابع اینترنتی در آر.دی.ای. از چه وضعیتی برخوردار است؟ ناحیه‌های توصیف مربوط به منابع اینترنتی در قواعد فهرست‌نویسی انگلومریکن تا چه میزان با عناصر توصیفی مربوط به منابع اینترنتی در آر.دی.ای. مطابقت دارد؟ پژوهش حاضر سعی دارد به منظور پاسخ به این پرسش‌ها، وضعیت توصیف منابع اینترنتی در آر.دی.ای. را در مقایسه با وضعیت توصیف این منابع در قواعد فهرست‌نویسی انگلومریکن، مورد بررسی قرار دهد.

اهمیت پژوهش

ورود اینترنت به کتابخانه‌ها تأثیر زیادی بر کارکردهای کتابخانه گذاشته است. در حال حاضر، می‌توان از طریق وبسایت‌ها و پایگاه‌های اطلاعاتی به حجم زیادی از اطلاعات علمی حوزه‌های مختلف دست یافت. این عامل، اینترنت را به یک محمل مهم اطلاعاتی برای کتابخانه‌ها تبدیل کرده است. اما حجم فزاینده منابع اطلاعاتی در این محیط جدید، مشکلاتی را در دسترسی به اطلاعات معتبر به وجود آورده است. بر خلاف کتابخانه‌ها که هر ماده اطلاعاتی را بر اساس معیارهای خاصی انتخاب و با استفاده از اصول و راهکارهای استاندارد سازماندهی می‌کنند، اینترنت پذیرای هر نوعی از اطلاعات، از سوی هر شخص یا هر مؤسسه‌ای است. به عبارت دیگر هیچ‌گونه کنترلی برای ورود اطلاعات در شبکه جهانی اینترنت وجود ندارد. از این‌رو اینترنت با یک آشفتگی و بی‌نظمی بزرگ روبه‌رو است و این آشفتگی و بی‌نظمی بیشتر ناشی از ناکارآمدی روش‌های سازماندهی اطلاعات در این محیط جدید است. از این‌رو هنگام جستجوی اطلاعات در این شبکه در بسیاری از موارد، نتایج

1. Babeu

2. Lundgren & Simpson

جستجو آن قدر زیاد، کمربط یا نامربوط است که حاصلی جز اتلاف وقت کاربران ندارد. امروزه کار سازماندهی اطلاعات در اینترنت بر عهده موتورهای جستجو است. مقوله ریزش کاذب و بازیابی ناخواسته در موتورهای جستجو، از مقوله‌های مورد توجه متخصصان کتابداری و اطلاع‌رسانی در بهینه سازی فرایند جستجو و بازیابی اطلاعات در این محیط جدید می‌باشد. حجم روز افزون منابع اطلاعاتی در اینترنت از یک سو و ضعف موتورهای جستجو در بازیابی اطلاعات از سوی دیگر، کتابداران را با چالش‌های جدیدی در حوزه سازماندهی مواجه کرده و آن‌ها را در پی یافتن روش مناسب برای سازماندهی منابع اینترنتی به تلاش و تکاپو واداشته است. به نظر می‌رسد بازگشت به راهبردهای کتابدارانه و استفاده از قواعد فهرستنویسی می‌تواند تا حدود زیادی مشکلات موجود را برطرف سازد به صورتی که جستجوگران و کاربران اینترنت بتوانند به راحتی از اقیانوس رو به گسترش اطلاعات در این محیط جدید استفاده کنند و ناامیدانه در آن غرق نشوند (محمدی، ۱۳۸۳). اتخاذ بهترین راهکار در این زمینه، مستلزم آشنایی با تحولات اخیر سازماندهی و قواعد فهرستنویسی است. بی‌شک بررسی قابلیت‌های آر.دی.ای. و قواعد فهرستنویسی انگلوماریکن می‌تواند زمینه‌ساز ایجاد بسترهای لازم برای پیاده‌سازی بهترین شیوه جهت سازماندهی منابع اینترنتی باشد.

اهداف پژوهش

با توجه به جایگزینی آر.دی.ای. به جای قواعد انگلوماریکن، پژوهش حاضر، با هدف بررسی وضعیت توصیف منابع اینترنتی در آر.دی.ای. و شناسایی رویکرد قواعد انگلوماریکن در توصیف این منابع انجام شده است تا ضمن شناسایی تفاوت‌های به وجود آمده در این زمینه، کمک کند شرایط لازم برای پیاده‌سازی آر.دی.ای. و استفاده از آن فراهم شود.

پرسش‌های پژوهش

- وضعیت توصیف منابع اینترنتی در قواعد فهرستنویسی انگلوماریکن چگونه است؟
- وضعیت توصیف منابع اینترنتی در آر.دی.ای. چگونه است؟
- عناصر توصیفی مربوط به منابع اینترنتی در آر.دی.ای. تا چه میزان با ناحیه‌های توصیف مربوط به منابع اینترنتی در قواعد فهرستنویسی انگلوماریکن مطابقت دارد؟

تعریف‌های عملیاتی

منابع اینترنتی

به کلیه منابع الکترونیکی ای گفته می‌شود که از طریق اینترنت قابل دسترسی باشند، اعم از تک-نگاشت‌ها، کتاب‌ها، مجلات الکترونیکی، وبسایت‌ها و مانند آن که بر اساس سیاست‌های مجموعه-سازی کتابخانه برای فهرست‌نویسی انتخاب می‌شوند.

قواعد فهرست‌نویسی انگلوامریکن

در این پژوهش فصل اول (قواعد کلی فهرست‌نویسی توصیفی)، فصل نهم (منابع الکترونیکی) و فصل دوازدهم (پیاپی‌ها) از آخرین ویرایش قواعد فهرست‌نویسی انگلوامریکن (ویراست سال ۲۰۰۲، روزآمد شده در سال ۲۰۰۴)، برای توصیف منابع اینترنتی استفاده شده است.

قواعد آر.دی.ای.

آر.دی.ای.، استاندارد جدید فهرست‌نویسی است که جایگزین ویرایش دوم قواعد فهرست‌نویسی انگلوامریکن شده است (الیور، ۱۳۹۰). در این پژوهش، فصل ۱ تا ۷ این قواعد، برای توصیف منابع اینترنتی مورد استفاده قرار گرفته است.

فصل ۲

مبانی نظری و

پیشینه پژوهش

مقدمه

هدف از تهیه این فصل، آشنایی با مبانی نظری و پیشینه عملی موجود در این حوزه است. در بخش نخست، استاندارد آر.دی.ای. و الگوهای تأثیرگذار بر آن معرفی می‌شود و در بخش دوم، پژوهش‌های انجام شده مرتبط با موضوع این پژوهش، در داخل و خارج از کشور مورد بررسی قرار می‌گیرد.

بخش اول: مبانی نظری پژوهش

هدف از طرح این بخش، آشنایی با مباحث نظری پیرامون سازماندهی منابع اینترنتی و قواعد فهرست‌نویسی است. در این راستا، نخست تاریخچه قواعد فهرست‌نویسی ارائه می‌شود. سپس ضمن معرفی آر.دی.ای.، الگوهای تأثیرگذار بر این استاندارد مورد بررسی قرار می‌گیرد و در پایان به بحث ضرورت فهرست‌نویسی منابع اینترنتی و مشکلات این حیطة پرداخته می‌شود.

مروری اجمالی بر قواعد فهرست‌نویسی گذشته

فهرست‌نویسی به مفهوم نوین، از قرن پانزدهم ابداع شده و پیوسته رو به تکامل گذارده است. سر آنتونی پانیتسی^۱، کتابدار موزه بریتانیا^۲ در سال ۱۸۴۱ قواعدی معروف به ۹۱ قاعده^۳ برای تهیه فهرست کتابی منتشر کرد. این قواعد که نشانگر سیاهه موجودی و ابزاری برای بازیابی کتاب بود، نخستین قواعد مدون به شمار می‌رفت و در تدوین قواعد بعدی مؤثر بود. در سال ۱۸۷۶ چارلز امی-کاتر^۴ قواعدی برای فهرست فرهنگی (واژه‌نامه‌ای) تهیه کرد که شامل ۳۶۹ قاعده در باب فهرست-نویسی توصیفی، سرعنوان‌های موضوعی و برگه‌آرایی بود و اساس فهرست فرهنگی شد (فتاحی و طاهری، ۱۳۸۷).

---

1. Sir Anthony Panizzi
2. British Museum
3. Ninety-one Rules
4. Charles Ammi Cutter

تا اوایل دهه ۱۹۰۰، هر کتابخانه، خود به ایجاد فهرست‌برگه‌هایش می‌پرداخت. این وضعیت از زمانی که کتابخانه کنگره شروع به فروش فهرست‌برگه‌های نویسنده، عنوان و موضوع به دیگر کتابخانه‌ها نمود، تغییر کرد. با خرید هر مجموعه کارت، کتابخانه‌ها دیگر ناچار به انجام فهرست‌نویسی بنیادی آن اثر نبودند. این اقدام، نخستین گام در ایجاد فهرست‌نویسی تعاونی بود (کویل و هیلمن، ۲۰۰۷).

در سال ۱۹۰۸، نخستین قواعد فهرست‌نویسی بین‌المللی، توسط انجمن کتابداری امریکا^۱ و انجمن کتابداری بریتانیا^۲ تدوین شد. اگرچه این دو انجمن، قواعد فهرست‌نویسی بین‌المللی را در سال ۱۹۴۱ و ۱۹۴۹ ویرایش کردند اما چون این قواعد بر اساس نظریه سازماندهی^۳ نبود، زمانی که فهرست‌نویسان با موقعیت‌های جدید مواجه می‌شدند، مفید واقع نشد و به همین دلیل در خارج از امریکای شمالی زیاد مورد توجه قرار نگرفت (گورمن^۴، ۲۰۱۰).

با ایجاد مارک در دهه ۱۹۶۰، فهرست‌نویسان شروع به ایجاد پیشینه‌هایی در قالب الکترونیکی^۵ کردند. از آن پس، مبادله اطلاعات پیشینه‌های مارک، بین رایانه‌ها ممکن شد و به اشتراک‌گذاری این پیشینه‌ها به آسانی امکان‌پذیر گردید (کمیته همکاری مشترک برای توسعه قواعد آر.دی.ای. (جی.اس.سی.)^۶، ۲۰۰۵).

در سال ۱۹۶۱، کنفرانس بین‌المللی اصول فهرست‌نویسی در پاریس برگزار شد که در آن نمایندگان ۵۳ کشور (از جمله ایران) و ۱۲ سازمان بین‌المللی حضور داشتند. در پایان این کنفرانس که عمده بحث‌های آن درباره اصول فهرست‌نویسی بود، بیانیه‌ای با عنوان بیانیه پاریس یا اصول پاریس منتشر شد. دامنه شمول این بیانیه محدود به انتخاب شناسه و شکل‌های سرعنوان‌ها بود (فتاحی و طاهری، ۱۳۸۷). مباحث مطرح شده در این کنفرانس به انتشار اولین ویرایش قواعد فهرست‌نویسی انگلوامریکن در سال ۱۹۶۷ انجامید (ولش و باتلی^۷، ۲۰۱۲). ویرایش اول قواعد فهرست‌نویسی انگلوامریکن در دو متن کاملاً متفاوت یکی برای ایالات متحده و دیگری برای بریتانیا و کشورهای مشترک‌المنافع^۸ منتشر شد (گورمن، ۲۰۱۰). از سال ۱۹۷۴ کمیته مشترک بازنگری در قواعد فهرست‌نویسی انگلوامریکن، مسؤولیت ویرایش این قواعد را به عهده گرفت. این گروه متشکل از اعضای انجمن کتابداری امریکا، کتابخانه کنگره، کتابخانه بریتانیا^۹، مؤسسه مجاز حرفه‌مندان کتابداری و اطلاع‌رسانی (انگلستان)^{۱۰}، کمیته فهرست‌نویسی کانادا^{۱۱} و کمیته فهرست‌نویسی استرالیا^{۱۲} بود.

1. American Library Association

2. Library Association (Britain)

3. Organization theory

4. Gorman

5. Electronic form

6. Joint Steering Committee For Development of RDA (JSC)

7. Welsh & Batley

8. Commonwealth nations

9. British Library

10. Chartered Institute of Library and Information Professionals (CILIP) (UK)

11. Canadian Committee on Cataloguing

12. Australian Committee on Cataloguing